

Otto Schneid
Papers

1959

Living Conditions in
Israel

521

לשאלת הבתים המוכנים

אשר ילמדה לה. אחרת, אם יש בדרך גבול הטעם או המידה כדי לתת
הנה יודעת על בניהם אשר ילמדה להם לה לפרנס היישוב הארצי-
מדיני, כי לא יזנחו. ע"כ יתקבלו המוציא להוציא תקומה בפיסקא
על המדיניות. כפי המעשה כפי המעשה לכוונת את המדינה המלכה העזרה

הפקידי הבינוי המוסלים עלינו אין להם תקדים לגודל ולדחיפות. הם
דורשים לא רק את אידגון הכוחות וכל המאמצים הנעשים כעת; אלא גם התגברות
על דעות קדומות, המוסיפות על הקשיים האוביקטיביים מאה שערים. לזכות
יכול נוכל להפקידינו, כשניבנה מן העקבי ביותר ברעיונות הארזיכליים
של זמננו, הוא הרעיון של הבתים המוכנים.

המתנגדים לו סומכים בעיקר על הטענה, שיבוא מחו"ל יותר ידים רבות.
לאור המצב העלול להת-הוות אחרי המלחמה נראית דאגה כזאת מוזדקת.
אולם הקמת בתים מוכנים איננה תלויה כלל ביבוא מבחוץ. הם יכולים להיווצר
אצלנו, וייצורם בארץ מבטיח לנו לא את היתרון של העסקת פועלינו בלבד. המוכנים
חבר מוסמים, שיכין את התכניות ויגשים אותן עז פרטי הפרטים, ידאג לצרכים
המיוחדים לנו ויתחשב ראשית כל בתנאי האקלים במידה שאין המייצרים בארצות
אחרות יכולים להתחשב בהם. גם את שאר שאלותינו יבינו המומחים שלנו על
יותר טוב וימצאו פתרונות יתר משוכללים. מלבד הצורך הבורר לבתי-מגורים
עירוניים וכפריים לסוגיהם יוכלו לתת ליישובינו החקלאיים, לוותיקים, וית
לחדשים ולכל העתידיים להיווסד, את הנחוץ להם מיד, כגון רפתות ואורוות למופת,
וכן יוכלו לספק כתי-ספר ובתי ציבור ותרכות אחרים לעיר ולכפר. הם ידאגו,
למשל, לתחנות עזרה ראשונה ולבתי-חולים בזעיר אנפין, שהקמתם דהושה בנקודות
מרוכזות גם בתנאי שלום. מיטב ארזיכלינו ייזרש לחבר המומחים המתכנים,
ועמם מיטב מהנדסינו, והתוצאה לפועל תדווש היל גדול מאד של פועלים.
בו ייקלמו אחר אימון מתאים חיילים משוחררים ועולים חדשים רבים. וית
בתנאי של פיתוח שיטתי של תעשיית הבצית נראית יותר רחוק באומק אפילו
אפשרות לתעשיית בנינים ישראלית בקנה מידה שיספיק ליצוא.

המתנגדים לבתים המוכנים היו מתמול שלשום מסתייעים גם בנימוקים
אסתטיים. בעיניהם אין ברשות השיטה החדשה אלא מכונות דיור חד-צורתיות
חד-גורניות, חסרות עיצוב אמנותי. אולם בזכור, שכאותן הטענות מתקלה כל
תוצרת תעשיית בתחלולתיה. הלא היא בעצמה הייתה מתחילה חוטמת במתקניה
ומחזקה את בימוקיהם ע"ז, שהיתה מחקה את תוצרת המלאכה האינדווידואלית.
רק שהתחילה לוותר על אינדווידואליות מווייפת ולמצוא את צורתיה היא,
בפעו ממנה ערכים חדשים. כשהוצגו בפומבי מכונות הקיטור הראשונות, ראו
בוניהן צורך או חובה להמתיק את מראן כעמודים יווניים ובפרגוז עשוי
בסגנון מוסלמי, כאילו היתה השכניקה נזקקה לכעין עלה האנה או היתה
בבישנותה מכחישה את עצמה. כיום אין עוד במוצר החדושת כל מגמה להעמיד

פני מלאכת יד. אדרבא, אם יש בצורת האגס האשטלי או הסיגוריה כדי לחת
מידה ידועה של סיפוק אסתטי, יחסימו ושמים כאלה לא למרות הייצור ההמוני-
תעשייתי, כי אם בזכותו. אפיו זה מודוש במוצר ובעשה לביסודי תקופה בעיקרה
קולקטיביסטית. כשם שהתעשייה כבר הספיקה לכבוש את תחומי המלאכה הזעירה א'
כרובם, כן מתקשה כיום המלאכה לעמוד גם בפני התחדותו האסתטית של מוצר
התעשייה. כאמור, בימים ההם הכניסו המהנדסים במכונות יומי זר, שאול מיצירות,
שבחן לבדן היו רואים את מסורו הנצחי והחידוי של יומי כלשהו. לעומת
ההשקפה ההיא ניכרת היום אפילו באמנות הפיור והמיסול השפעה עמוקה מצד
האסתטיקה התעשייתית. הישב מדגימים את המגמה הזאת לנ"ה וארכיטקטו.

גם אפשרויותיו של הבית המוכן מיוחדות במינן ואינן מעטות. הכוונו
מוזר ע"י סתימטיקה פשוטה והגיון פשוט. יסודו בחשיבות בנות מידות
אחרות. רצפות, קירות וסיפונים וכן דלתות וחלונות בעשים מהסיבות הסודיות
כאלה; פחות ודרכי הרכבתן חלופות בהתקידו של כל בנין ובנין ובצרכי המזמין.
לפי רעיון זה לא יהיה אצו הבית עצמו הטוב, אלא חלקיו היסודיים, והם
יהיו מסוכללים על פי חלכה ונסיון. הרמוניה במידות החלקים היסודיים
חבטיה תנאים אסתטיים טובים למוצר השלם שיצמח מהם. לעומת המאה שעברה על
אומנותיה הבלתי בניה מצד אחד ומפונות העובר והלכלוך מצד אחר יתקדם דורנו
ככה לקראת תנאי דיוור ראויים לחברה בריאה. אין בזה כל זלזול בהתקדמות שכבר
הושגה עד עתה. אבל אל נתעלם מן המציאות: הצטיפות הקיימת והביקוש ההולך
וגדל מדי שעה בשעה, וביחוד הספסרות המתעללת בפרהסייה קרובים, למעשה, לבטל
את הברכה ההברתית שבהשגות הארכיטקטורה בזמננו ולהפוך אותן למונופולין
ביד העשירים. הבית פרי התעשייה הוא שיהיה לתרופה יסודית ומקיפה.

הוא יורש ממתכניו פתרונות לשאלות שונות שבהחומי שיטות הבניה המקובלות
לא נמצאו או עדיין לא יצאו מזור נסיונות בודדים. בשאלות אלו ראוייה לציון
שאלת הצבע. היא אמנם בינלאומית, אבל חשיבות מיוחדת נודעת לה בארצות הדרום
ככלל ובארצנו בפרט. מתנאי האור המתון של הארצות הצפוניות העבירו ארדיכלינו
את חזיתות הבתים הלבנות אל אורנו בשפעו המתאכזר על עינינו. הסגנונים
המסורתיים של ארצות הדרום מפעילים כידוע נוד קלחת האור אמצעים יעילים
ונאמנים. מהם עזרות-עמודים, המזיזים את גוף הבנין או אף את מרביתו אל תחומי
הצל. אז בערכת דוגמה-תפאורה, הנותנת ע"י בליטותיה ושקעיה נקודות מנוחה
ונופע מרובות, כעין דשת איים ביים. ואילו בנינינו אינם מוקפים עזרות-עמודים
וגם האורגמטיקה טוורשת זה כבר מעל פני בחינו. נותרו חזיתות חלקות של
ביסון וטיח, המחזירות ומכפילות את קרינת השמש ללא רחם. מימי הארדיכלות
היורנית, שניבנתה מן הצבע במלוא עשרו, עדיין לא קמה בדרום ובמזרח שיטה
עקבית של בניה צבעונית; אע"פ שכמה וכמה מיסגים של צורה וצבע בארצות
האלה נכנסו בכבוד בדברי-ימי הארדיכלות. בארכיטקטורה המודרנית בישראל,

המטעם אף הסגת אגפים והבלטתם, קשה להבין את ההרגל המוסכם להינזר מן הצבע או את העדר היחס אליו, ועוד יותר קשה להסלים עם מחסור זה. בתעשיית הבתים ייפתח ע"י הצבע מקור עשיר להחייאה אסתטית. מן הגונים העדינים ביותר, שיתרחקו מעט בלבד מן/החד-גוונות, ועד אקורדים מלאים וכבדים, ינהן לפרט חופש רב לבחירה, ובגדר הסולמות המוכנים יבוא טעמו האישי על סיפוקו. ברור, שההתאמה לשאר בתי השכונה לא תוזנח. היצוניות הבית, שצבעיה יצמצמו את האור הצורם עד כדי נועם לעינים המאומצות, והפנים בגוני רהיטיו המוכנים, יבשרו הרמוניה שעודנה בדרך: היא ההתאמה בין האדם החדש לבין כל הישגו הטכני, פרי דוחו. בזה יוטל גם על צייריו תפקיד שיפעיל את כל טעמם ומעופם.

האמור מכוון יותר לצד העקרוני שבדבר מאשר לפרטים, אע"פ שהם המכריעים גם בענין זה. על השאלה, אם הבתים המוכנים טובים או לא, אין להשיב תשובה כללית, כשם שאי-אפשר לומר, אם טובים הבתים הבנויים לפי השיטה הישנה; יש טובים ויש גרועים. אם ניטול את ייצור הבתים המוכנים כידנו, נבטיח לנו הצלחה ביתר ודאות.

גם עצם היקף השימוש בהם ייקבע רק כעבור כמה שנות ניסיון. לפי שעה ^{גם} נראים יתרונות השיטה החדשה רק בבתיים לא גדולים. ועד כמה שיש לנו מלבד בניינים רבי היקף גם בניה מונומנטאלית, תוסיף היא ללכת בדרכי הפסורה, זמן-מה לפחות.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs across the page, which is folded in the center. The paper is aged and shows some staining and a small piece missing from the top right corner.

64159

Living Conditions in Israel

5313

2

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AND ANATOMY
HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

תנאי חיינו והמאור

בודאי זכורה לכם חות-דעת המרגלים ששלח משה לתור את הארץ: ארץ אוכלת
 יושביה הוא. ואונקלוס מתרגם: ארעא מקשלת יתבהא היא. לא זו בלבד שדין המרגלים
 האלה היה מות; אלא הפרשנים והעם היו מגנים אותם תמיד. האם אין בכל-זאת
 גרעין של אמת בדעתם? כשנבדוק את המציאות, נמצא את הגרעין הזה. הלא בתורנו
 ארצות אחרות אנחנו מתרשמים מבני-אדם יותר הרמוניים, יותר ברימים, יותר מרוצים.
 אם נרצה להסביר זאת בשעמים כלכליים או מדיניים בלבד, נראה שבעיות ומתיחות
 שוררות גם שם. אלא שהעמים היושבים בארצם ברציפות מכירים אותה היטב. מכבר
 למדו להסתגל לתנאיה בכל ההוי שלהם, ובכל דור משתלמים עוד בידיעה זו. ואילו
 נסיוננו עודנו בהתחללותיו. לכן אנחנו טובלים הרבה סבל מיותר, ביודעים ובלא-
 יודעים. אנחנו אמנם מתאוננים על החום של שמונה מחדשי השנה ומחפשים דרכים,
 בבניה ובלבוש, להפחית את הצרה. אבל מקור אחר של סבלנו כמעט שעדיין לא גלינו,
 אדרבא, עשינו כל מה שביכלתנו כדי להוסיף עליו. מקור זה הוא האור של אותה השמש
 הדרומית בעצמתו. אנחנו מחליקים את חזיתות בתינו ומצפים אותם בלבן מבהיק
 ומגדילים את חלונותינו, כדי להמטירו עלינו גם בפנים, ומבהירים ומלבינים
 עוד את הפנים הזה ונוטלים מעינינו המעוננות כל מפלט. רק במאור המלאכותי שאנחנו
 מדליקים עם ערב התקדמנו גם אנחנו בשנים האחרונות והתקררנו מאד לרצוי
 מבחינה בריאותית. בברכה נקדם ביחוד את כל החדושים במאור המלאכותי המושתתים
 על העיקרון שהעין צריכה לראות את המואר ולא את המאיר. ברם, כל התבונה
 הניכרת בהשגים אלה ובאחרים שעל אודותיהם עוד נשמע, עודנה רחוקה מהשתלטות
 ונצחון. להפך, שאימות נגדיות עוד שולטות ומוסיפות להשתלט בממשות. בהן ביחוד
 המגמות הטרגיקומיות למכסימום של אור ולחקוי אור היום במאור המלאכותי.
 במקום לתת לעין העמוסה-כל-כך יומם את הנפש האפשרי בערב, מאריכים אפוא את
 המאמץ האכזרי. אמנם יש מקומות שבהם חקוי אור השמש דרוש, כמו למשל במוזיאונים
 הנפתחים ע"ז לקהל הרחב בשעות הא אלא אלא הערב. אבל במשנה אור השמש
 משתמשים גם במקומות בהם הוא רק מזיק, כמו בדירה הפרטית סתם, ברחובות
 ובחלונות ראוה. עצם כמות המאור המופעל בדרכים כאלה איננה לפי כשר הקליטה
 הטבעי של מכשיקי ראינו. הלא המכסימום של בהירות אינו זהה כלל עם האופטימום
 של ראות. כישוע מביאה הבהירות רק עד מדרגה מסוימת שפור ראייה. מעל אותה
 המעלה מתחילה הבהירות לשמש את העצמים, ותוספת הבהרה סופה בסינוור.
 הנוזק הנגרם בחלק כה רב מכל החיים ע"י המאמץ הבלתי-טבעי לבריאות העם ולשלום-
 הפרט אינו ניכר מיד, אבל הוא ברור כשמש. על הקפו ועמקו נדון נכונה, אם נבין
 את השתלבותו עם התקפות אקוסטיות ואחרות אשר חסולן או צמצומן תלוי גם-כן בנו;
 מלבד כל מאמצי עבנינו שאין נידנו להמנע מהם ושעלינו לעמוד בהם. ההציון נותן,
 שבמידה בה נצמצם את המאמצים המיותרים - נגדיל את סכויי עמידתנו במאמצים
 ההכרחיים. בשאלת סכויי חיסול המאמצים המיותרים אל נשלה את עצמנו. נביש
 לקשיים בעינים ונבין, שמאמצים אלה מיותרים רק מבחינה רציונאלית, ומבחינה

פסיכולוגית או אולי פסיכופתולוגית אינם כל כך מיותרים, ואולי יש להם שרשים עמוקים. כי לנוכח המכות בהן מכים איש את רעהו ואיש איש את עצמו, קשה להתעלם מן מדאגה ארצינית, שאנחנו חיים באזירה של סדיום או ביתר דיוק של סדו-סזוכיזם. תגובות המשכילים ופשוטי העם על ההתקפות האופטיות והאקוסטיות נראות בכל צעד ושעל: כמעט שאין התנגדות ואין התבצרות. אדרבא, ההתקפה השבורה היא רצויה, מזמינים אותה, קשה להם לחיות בלעדיה. בזה ניתן אשור מלא לחשד, שהפרעות נפשיות הביאו לידי השאיפות למכסימום של גרויים בכלל ושל גרויים אופטיים בפרט ושגם אותן השאיפות מצדן מפריעות לשווי המשקל הנפשי ומהוות אחד המקורות הנסתרים-אך-עשירים לדיסהרמוניה שבמציאותנו. כשנביא בחשבון שהגרויים המלאכותיים הם ההמשך של הקלחת האופטית הנשפכת עלינו יומם, נראה ביתר ברור את הסכנה בלאי בלתי רגיל של עצבים, של מרכזי מח, של כח האדם. כדי להלחם בהצלחה נגד הסכנה הגדולה הזאת, נוכל, לדעתי, להפעיל שני מיני אמצעים: מדעיים ומעשיים. לשם הפעולה המדעית הנני ממכבד להציע הקמת ועדה צבורית שבה צריכים להיות מיוצגים גם משרדי הממשלה הנוגעים בדבר, כמו משרד הבריאות. אחת ממפעלי הועדה יהיה עדוד מחקרים נאורו-היגייניים ואופתלמו-היגייניים, שיתנו לנו תמונה ברורה על הבלאי של עצבינו וביחוד של מכשירי ראייתנו אגב השוואה עם המצב ~~אצל~~ בארצות אחרות. הועדה תסיק מסקנותיה ותכין תכנית להבראה, אולי בדרך הצעה לחדושים בחוק.

אולם עוד יותר ממחקר וברור תיאורטי נחוץ לנו מפנה מעשי בארכיטקטורה, הסול אמיץ של הבניה הצפונית בארצנו. לחלק מן הקהל עוד זכורות הרצאות בהן הצבעתי על הגזק הנמרס לארצנו ע"י הארכיטקטורה הצפונית, היא הארכיטקטורה שהצפון יצר לו במלחמתו נגד המאור הקלוש, הארכיטקטורה המהווה את המסקנה שהצפון מסיק מעניו במאור טבעי. והראתי את הדרכים בהן שואפת הארכיטקטורה של ארצות הדרום לצמצום העדף ההרסני של מאורו, בשלוב עם שאיפותיה לצמצום החם. לשם סיכום אזכיר קדם-כל את הגדלת השטח החיצוני או הכפלתו. זה הוא טכניס תרמי ואופטי גם יחד, וכאן מעניין אותנו הגורם האופטי בלבד. אפשר להבחין בין הכפלה בצורות גדולות ובין הכפלה בצורות קטנות; הראשונה יכולה להיעשות ע"י מערכות בליטות ושקעים, הנותנות בכל שעות היום צללים המיטיבים לעין ע"י הפחתה רבה של השטחים המחזירים את קרינת השמש. שפור זה פרושו ראיה מושבת ועוד היתרון האסתטי של יתר פלאסטיות. אמצעי קרוב לזה ומבחינות שונות עדיף מטנו הוא זה של עזרה-עמודים העוטפות את כל גוף הבית או חלק ממנו בצל. הכפלה בצורות קטנות נעשית ע"י אורנמנטיקה בעלת פלאסטיות מיוחדת, והיצירות העיקריות מסוג זה נמצאות בארכיטקטורה העתיקה של הודו, מהיקו, ארץ-ישראל וסביבתה. מסביב לרוגמה המוארת נוצרת רשת צללי עמק. השפעתה האופטית והאסתטית דומה לזו של ההכפלה

נכר

בצורות גדולות, והיא לא פחות אינטנסיבית. עוד יותר בולטת התחשבות הדרום בעצמת המאור במדות החלונות. יתר על כן, לא יאומן, באיזה מינימום של אור בפנים מסתפק הארכיטקטורה המצרית ~~א~~ ואפילו היונית. את המינימום הקיצוני הזה לא אזכיק, כמובן, בטעם של המלצה. הוא רחוק מן הנחוץ לנו כמו הנהוג אצלנו כיום.

אולם היום לא אשים את הדגש על היחסים שבין המאור ובין הצורה, אלא על אלה שבינו ובין הצבע. אמנם תופס הצבע מקום רב יותר בדרום, אבל אין הוא מנופול שלו. אדרבא, גם הצפון נבנה ממנו הן בלבוש והן בפנים הבית, במקצת גם בחיצוניותו. אבל פה ושם מביאים לידי הצבע כחות מניעים שונים. הצפון באורו הקלוש צריך את הצבע לשפור הראות ולהחיות מראותיו. גם הדרום צריך אותו לשפור הראות, אבל במובן הפוך. כי את האור הלבן בעצמתו הוא מפחית או מסנן ומאפשר לעין את קליטתו באפי הצבעוני של הארכיטקטורה הדרומית לאסכולותיה כבר שפלתי במקום אחר, ולא אחזור עוד על תאור ואנליזה. ~~א~~ מכיון שאין לנו בספרות העתיקה מסמכים מספיקים לנמוק פרטי הפוליכרומיה הארכיטקטונית, נשער שפרטי הצביעה נקבעו ע"י אינטנסיביות אופטיים-אסתטיים וע"י משמעויות סמליות מסוימות, וכנראה לא ~~א~~ בשיטות מנובשות, לא בארם-נהריים העתיקה ולא ביוון הקלסית. רק בתנאים החברתיים והפסיכולוגיים של ימינו ספק אם ארכיטקטורה צבעונית חדשה, כזאת שארצנו צריכה, תוכל להתבסס על גישה אינטנסיבית או אינטואיטיבית או על הטעם האישי בלבד. הנסיונות שבוצעו אצלנו בזמן האחרון אינם עשויים לעודד תקווה כזאת ואין אני משתוקק להיות אחראי להם. הארכיטקטים ^{המערביים} בעיקר בגוונים ורודים על בתים שלמים ועל חלקים בלי כל אבחנה או אלה שקשטו בנינים בכתמים ~~א~~ מלבניים או אחרים בגוונים שרירותיים מוכיחים יפה, שאינטנסיביות ~~א~~ מופיעים לפי הזמנה או החלטה. גם עדיין לא עמדו כראוי על כך, שארכיטקטורה אינה ציור. כשם שצורותיה של כל ארכיטקטורה ארכיטקטונית מושתתות על חוקים מסוימים, כן יהיה גם הצבע לגורם חיובי בארכיטקטורה רק בתנאים מסוימים, על פי הגיון מסוים. בין הלבנה המקלקלת את הנוף והעיר והעינים והעצבים ובין צבע המקלקל את הצורה ואת הטעם ואת מצב הרוח יש עוד משהו. כדי להניע אל זה או אל יסודות של שיטה, נברר נא קצת מושגים על צבע.

נבחין בין ארבעה סוגי צבע או ביתר דיוק בין ארבע תכונות של צבע:
 האימיטיבי,
 הקומפוזיטורי,
 האכספרסיבי,
 המרחבי

ונסמן אותם באותיות: I C E S

א. הצבע האימיטיבי מחקה תכונות אופטיות של העצמים ואותו מצא מי שחזר באמצעות חמרים מסוימים על מראות עצמים שעיניו קלטו. הצבע האימיטיבי הוא לפי אפן השמוש בו הלוקלי או התחומי. כדוגמת ~~א~~ העצמים שהוא מחקה (או כדוגמת פרושם הפשוט ביותר מופיע הצבע הזה בתחומים מסוימים או במסגרות של קוים נראים או בלתי נראים, קיימים או אפשריים. הסוג הזה אמנם אפיני לאמנות הציור הפרימיטיבית, אבל יש התפתחות בתוכו, ושלוחותיו עלו עד מיטב הציירים. חושבני, שלשיאו ~~א~~ הגיע בארצות השפלה, אצל Pieter Breughel, מדולי אמנות אירופה במאה השש-עשרה.

ג. כשרוצים לחולל רשמים מסוימים וכשמביאים לשם זה צבעים \times בדרך עריכה ביחס הדדי של גוונים או של התאמה והשלמה, משתמשים בצבע בהפקיד קומפוזיטורי. כשבוחרים בצבעים בכונה כזאת, יכולים אך אינם מוכרחים לקבוע אותם ואת היחס שביניהם בהתאם למציאות. \times כן אפשר להשתמש בצבעים מסוג זה להגדרת דמויות מסוימות או בהפקיד פחות או יותר עצמאי. סוג זה קובע \times בכל אמנות \times דקורטיבית או פאוריית, אבל גם באמנות הציור של רוב האסכולאות. צבע מסודר או מורכב בכונה קומפוזיטורית יכול להיות תחומי, אך הוא גם יכול להיות בלתי תחומי או לא תחומי, נע, מרחף, זורם, כולל. להגדרת האפשרות האחרונה הזאת נצטט את היומן של "כשנתבונן בסביבתנו, בין שהיא נוף ובין שהיא פנים-בית, נעמוד על כעין קשר בין העצמים, הנוצר ע"י האוירה העושפת ועל כל מיני רפלקסים והמצרף כל פרט אל כעין הרמוניה כללית. על הקטם הזה אין הציור יכול לותר. אך לא כל הציירים היו נותנים את דעתם אל ההופעה הזאת, אף לא כל הגדולים. טובם כנראה אפילו לא היו מבחינים בכך, שהרמוניה הזאת, המעניקה ליצירה ציורית אחדות אשר קוים בלבד לא ישיגו גם בעריכה מחוכמת, קיימת בשבע." הנישה הקולוריסטית הזאת הגיעה לשיאה באימפרסיוניזם. ואת הלכתו ומעשהו של האימפרסיוניזם פיתח במידה קיצונית-עד-כדי-ביטול כיוון המיוצג ע"י *Signac* ו-*Pointillisme*, המצמיד כתמים קומפלמנטריים כדי שיתאחדו ע"י תהליך השלמה בעינו של המסתכל. האסכולה הזאת לא הכתה שרשים.

ג. השלישי הוא הצבע האכספרטיבי, המביע רגשות ומחולל \times רגשות במסתכל. התגובות הפסיכולוגיות על צבעים מכיר כל אחד ואנחנו מתנסים באלה בלי הרף. אין צורך לעמוד על עובדות כמו האדום המרגש או התכול המרגיע. רק הסיבות להשפעות כאלה עדיין אינן ברורות די צרכן, ועוד הויכוח סובב את שאלת חלקם של גורמים אסוציאטיביים וגורמים אלמנטריים. עובדה היא, שהאדום מזכיר לנו אש או דם, לרוב אולי בדרך תת-הכרתית בלבד, וכן מושפעת תגובתנו על תכלת מצבע השמים. השאלה היא רק, אם יש בתגובתנו גם גורם ראשוני, זאת אומרת ^אהיינו מניבים ככה על כל עולם הצורות והצבעים גם בלי הגורם האסוציאטיבי. קשה לשער שאותו גורם ראשוני לא יהיה קיים. יותר ודאי ייעשה כשנביא בחשבון את \times תגובות בעלי-החיים על גוונים שונים ואת הקלות-המתקרבת-לדיוק שבה אנחנו יכולים להשפיע ע"י צבעים בתלבושת וב *intérieur*. משני המקורות גם יחד נבעה, כנראה, ההבעה \times ע"י הצבע, הפיכתו למערכת בטוים שכמותה כשפה, אפשרות האדם להביע באמצעותו את פחדיו, את משאלותיו, מועקה ועליזות ושאר מצבי נפשו.

ד. להבנת הצבע המרחבי נזכר בנסוי משוט. שני ששחים באותו גדל ובאותה צורה צמודים זה לזה במישור \times אחד, ז"א באותו מרחק מן המסתכל. אם יהיו להם שני צבעים שונים, ייראה אחד יותר קרוב, אחד יותר רחוק. כתום, למשל, הוא צבע "קרוב" כזה, תכול הוא "רחוק". נסתכל בקוביה שאחד מששת המרובעים שלה צבוע בכתום ושאר חמשת המרובעים הם תכולים. במלוא הפלאסטיות והמרחביות נראה את הקוביה, אם המרובע הכתום יהיה קרוב אלינו. המראה הזה גם יעורר בנו הרגשה נעימה. ואם בקוביה אחרת, צבועה במובן הפוך, יביט אלינו מרובע תכול ואת הששחים הכתומים נראה יותר רחוקים ובקצור פרספקטיבי, ייראה התכול כמו חור. הסתירה שבין הצבע ובין הצורה

הפלאסטית נתן בנו הרגשה בלתי נוחה. ועתה נביט פנ מה לתוך קוביה חלולה שקירה
 הקדמי חסר. אם הקיר האחורי יהיה תכול, תהיה התאמה בין צבע למרחב, והרגשתנו
 טובה, ואם נהפוך את היוצרות וארבעת הקירות הקרובים יותר יהיו תכולים והאחורי
 כתום, יכחישו טוב צורה וצבע זה את זה, והרגשתנו תיעשה בלתי נעימה. (הגדרת
 ההרגשות האלה אמנם מכוונת רק לדוגמאות השונות. השלילה ההדדית של צורה וצבע
 יכולה לפעמים בתנאי עריכות עשירות ^{לחיה} שרי אסתטי טוב.) ההדגמה האלמנטרית הזאת
 מספיק לעת-עתה לציון האפשרויות לצבע מרחבי. הצבע האימיטטיבי והאכספרסיבי
 מקומם בעיקר בציר, הקומפוזיטורי והמרחבי מקומם בעיקר בארכיטקטורה. (אני משמיש
 כאן פיסול ומלאכה מחשבת, כדי לא לסבך את הענינים. צבע ~~ארכיטקטורה~~ ~~ארכיטקטורה~~ + ~~ארכיטקטורה~~
 צבע אימיטטיבי הוא צבע בתפקיד אימיטטיבי ועוד. ז"א שאותו צבע יימנה לפי תפקידו
 על סוג זה או זה.) כל הצירים הברוכים באינסטינקטים ~~ארכיטקטורה~~ בשוחים או
 ציירים-הוגים כמו פיצ'קו או סיואן היו משתמשים בצבעים גם בהתאם לתפקידיהם
 המרחביים. הגורם המחבר את הצבע האימיטטיבי ואת הקומפוזיטורי הוא האופטי;
 לפי תכונותיהם האופטיות בוחרים בהם. ואילו הצד השני לצבע האכספרסיבי והמרחבי
 הוא הגורם הפסיכולוגי, הנקבע ע"י התגובות שהם מחוללים. השמוש בצבע אימיטטיבי,
 קומפוזיטורי ואכספרסיבי מופיע על מדרגות פרימיטיביות וגם על מפותחות. האלמנטים
 לשיטת צבע פונקציונלי הם הצבע המרחבי, הקומפוזיטורי והאכספרסיבי. בציר, כמובן,
 אין גבול לאכספרסיביות ואין גבול לקומפוזיציה הצבעונית. אינסופיות, להלכה לפחות,
 הן בציר גם ^{הקומפוזיציה} האפשרויות של צורה וצבע. הצבע יכול ללוות את הצורה
 בצניעות, כמו במיניאטורות הפרסיות או בקוואטרונ'טו השוסקאני, או הוא יכול
 להשתלט עד כדי שלילת הצורה וביטולה היחס, כמו באימפרסיוניזם של *Monet*. בצבע
 הארכיטקטוני קובעת, כאמור, הפונקציונאליות, ועיקרה במרחביות, וזכות קיום מובנת
 תינתן גם לגורם הקומפוזיטורי והאכספרסיבי. ברי, שגורן אחד לא יספק את הדרישות
 האלה. לפי מהותו אינו יכול להיות פונקציונאלי, כשם ששון מוסיקלי אחד יכול גם
 ברבוי לתת ריתמוס בלבד, וזה עדיין איננו מגנינה ועל אחת כמה וכמה אינו
 פוליפוניה. כונתנו לפי-כך לצוננים אחדים על בנין אחד. בשלב הראשון של שפול
 בשאלה אמנם עדיין לא אביא ~~אם~~ המלצות ממשיות על אודות צבעים מסוימים אבל דומני,
 שהמציע חייב להראות לפחות את ראשית הדרך להגשמת העקרונות המוצעים:
 בקורה המוצג בחפושינו אחרי הצוננים הנכונים צריכה להיות שאלת מצב בבנין
 בסביבתו. קדם נבחין בין תנאי בית בודד ובין אלה של בית בתוך ישוב. היסוד השני
 הוא, שתנאים עירוניים ותנאים כפריים שונים בדרישותיהם הקולוריסטיות, בין השאר
 לעקב צבעי הרקע. כן נבדיל בין מקום נמוך למקום רם, לבין בנינים המשולבים היטב
 בסביבתם ובין בנינים המתבלטים ומתרוממים מעליה. אולם ככה נבחין גם בנוגע לבנין
 בעל שתיים או יותר קומות בין החלקים התחתיים ובין העליונים. ~~אם~~ מצד אחד
 נבטא את הטוני בין חלקים בולטים ויוצאים לבין חלקים נסוגים פנימה. אבחנה אחרת
 היא זאת בין שטחים גדולים ובין קטנים, והכוונה לגודל היחסי, כמובן. כאמור,
 המלצות חיוביות עדיין לא אתן, אבל להמלצות שליליות או לאזהרות כבר בא מועד.

הראשון בצבעים האטוריים הוא השחור, אם בכלל אפשר לקרוא לו בשם צבע. לחלוטין הוא מבטל את הפלאסטיות של כל הצבעים, ואף מרחביות אין בו. הוא מדכא את הרוח, ולא לחינם הוא מסמל אצל עמים רבים את המות, כשם שבסין מסמל אותו הלבן וזה שם אות האבל. בכל אדם אינטנטיבי אפשר להשתמש בארכיטקטורה רק בזהירות יתרה, כי בו הסכנה של אכספרטיביות ~~אל~~ חד-צדדית, מופרזת או זולה; על שטחים קטנים תפחת הסכנה הזאת. משנה מדאיב הוא השמוש בווד, ביחוד כשהוא הגוון העיקרי או אמילו היחידי. בנקל אפשר להיווכח, שהוא נמאס מהר מאד. צריך רק במשך זמן-לא-רוב להביט בלי הרף אל שטח ורוד, כדי לחוש תחושה כזאת כאילו הגיבו עצבי הקיבה במישרין. יותר פשוט למצוא את המתאים ^{v235} בצננים, כי המפנה המהפכני היחידי הנחוץ כאן הוא עצם העיקרון של *interieur* צבעוני. כי האבחנה הפונקציונאלית בין כחת-בית-ספר ובין מטעדה ובין משרד ועוד - קלה-יותר בזכות שפע הדוגמות הקיימות. לכן אזלע על הענינים האלה. בחוץ ובפנים נדרוש מן הצבעונות הארכיטקטוניות, שהיא תעזור להוריד עצבנות ומתח ומועקה שבחינו ושהיא תוסיף לנו שלווה ורעננות. פוליכרומיה - אל יהיה פרושה צעקנות, אלא הרמוניה.

לפני כן כבר נזעתי בשאלות פסיכולוגיות והרשו לי לפחות להעמיד עוד אחת, אף על פי שפתור לא אפתור אותה הפעם. מדוע ~~אז~~ בעצם הדברים כל כך חדשים אצלנו, מאין הזרות הזאת שבינינו ובין הצבע? המסתתר כאן, מלבד הסיבות הגלויות שהזכרנו, גם איזה חסביך, האם זאת כעין בריחה? עובדה היא, שבחיי עמים ויחידים אין היחס לצבע תמיד שווה. במלים אחרות - על ההבדלים הגאוגרפיים והאתניים ביחס לצבע נוסף עוד גורם היסטורי. בזיור הצרפתי של תקופתנו, למשל, בא אחרי הקולוריות העשיר יתר-על-המידה אשר באימפרסיוניזם - קפוח הצבע והורדתו-בדרגה בקוביזם, המתמכר לאנליזה חד-צדדית של הצורה. בדוגמה מאלפת אפשר לפגוש במזרח הרחוק. בסך-הכל מפותח בסין טעם קולוריסטי בארכיטקטורה ובכל האמנויות. רק בתקופה שבין 1127 ובין 1279 מופיע ציור המצטמצם בכל עד כדי רמיזה ומותר גם על צבע ועובר לשחור-לבן. גם הקו החי (שבו גדול כוחה של האמנות הסינית) כמעט שנעלם ובמקומו נשאר הכתם. המונוכרום הזה מסמן מפנה עמוק במנטליות של אותו העם הגדול. ~~אז/אז/אז/אז~~ המפנה בא עם נשיות של שלילת החיים והנזרות ושיאי הפילוסופיה הבודיסטית. על המאורעות הפוליטיים שקדמו לא נשוחח היום, אבל על הדעת עולים החיים המונוכרומיים של היהדות החרדית, הלבוש הדומה כל כך לזה של מסדרי נזירים נוצריים שראשיתם בימי-הביניים.

צבע משמעותו חיים או יחס חיובי לחיים. כשם שהצבע הוא פרי ובטוי של יחס כזה, כן משפיע גם הוא על אותו היחס ומפתח מצדו יחס חיובי לחיים. ברור, לא נוחה לבונים כל הפרובלמטיקה של הצבע, לפי שעה לפחות. יותר נוח למרוח סיד לבן, ויסכינו וישלימו ודי. אבל ארגומנט אחד יש בפיהם בכל-זאת, הוא הנמוק התרמי הידוע, לאמור, שהלבן מחזיר יותר טוב את החום. אע"פ שיש חלק נכבד בהכנסת החום גם לגו, שאותו אפשר להשאיר כמו שהוא, ואע"פ שהתגובות התרמיות של הצבעים עדיין לא נבדקו כראוי, לא אחדש את הוכוח עם אותו הארגומנט היחידי, אלא אכנע.

יהי כן, נניח, שבאיזה אחרז יוריד הלבן את השמפרטורה באמת. האם תועלת כזאת שקולה כנגד כל הנזק שהלבן גורם? [נראה לבסוף עוד מכשולים ממשיים מאד המונעים לעת-עתה בעד הנהגת ארכיטקטורה צבעונית. קשה לדרוש פתאום מן הארכיטקט שימעמק בתורת הצבעים ובחוקים אופטיים ופסיכולוגיים, ושיבצע בעצמו נסויים. לשם כל אלה נחוצה לדעתי תחנת מחקר בשכניון, שאחרי זמן-מה תוכל לתת המלצות מטוימות והדרכה מעשית. מתפקידי אותו המכון יהיו גם פתיונות טכניים. צריך למצוא צבעים בלתי דוהים שלא יביאו בעיות כספיות קשות. ~~אלא~~ לפי הנסיון צריך ~~אלא~~ תכנון הצבעים להביא בחשבון את השנויים שהנצוץ יביא למרות הכל. פניתי אל אחד מבתי-החרושת המייצרים צבעים והתשובה עדיין איננה מניחה את הדעת. אני סבור, שהמטרה מצדיקה מאמצים עקביים ומקיפים בהשתתפות הצבור. כמה אולי נגיע לידי יחס הרמוני לסוג אחד של הנאי א' חיינו. אם נבין את הארץ, לא תאכל היא אותנו, אלא נדע, כי באנו אל ארץ הכרמל לאכול פריה ושובה כדברי ירמיהו הנביא.

תנאי חילוני ומהמאור

בודאי זכורה לכם חות-דעת המרגלים ששלח משה לתור את הארץ: ארץ אוכלת יושביה הוא. ואונקלוס מתרגם: ארעא מקטלת יתבהא היא. לא זו בלבד שדין המרגלים האלה היה מות; אלא הפרטנים והעם היו מגנים אותם תמיד. האם אין בכל-זאת גרעין של אמת בדעתם? כשנבדוק את המציאות נמצא את הגרעין הזה. הלא בתורנו ארצות אחרות אנחנו מתרשמים מבני-אדם יותר הרמוניים, יותר ברימים, יותר מרוצים. אם נרצה להסביר זאת בשעמים כלכליים או מדיניים בלבד, נראה שבעיות ומתיחות שוררות גם שם. אלא שהעמים היושבים בארצם ברציפות מכירים אותה היטב. מכבר למדו להסתגל לתנאיה בכל ההוי שלהם, ובכל דור משתלמים עוד בידיעה זו. ואילו נסיוננו עודנו בהתחלמותנו. לכן אנחנו סובלים הרבה סבל מיותר, ביודעים ובלא-יודעים. אנחנו אמנם מתאוננים על החום של שמונה מחדשי השנה ומחפשים דרכים, בבניה ובלבוש, להפחית את הצרה. אבל מקור אחר של סבלנו כמעט שעדיין לא גלינו, אדרבא, עשינו כל מה שביכלתנו כדי להוסיף עליו. מקור זה הוא האוב של אותה השקט הדרומית-בעצמתו אנחנו מחליקים את חזיתות בתינו ומצפים אותם בלבן מבהיק ומגדילים את חלונותינו, כדי להמטירו עלינו גם בקנים, ומבהירים ומלבינים עוד את הפנים הזה ונוטלים מעינינו המעוגנות כל מפלס רק במאור המלאכותי שאנחנו מדליקים עם ערב התקדמנו גם אנחנו בשנים האחרונות והתקרבונו מאד לרצוי מבחינה בריאותית. בברכה נקדם ביחוד את כל החדושים במאור המלאכותי המושתתים על העיקרון שהעין צריכה לראות את המואר ולא את המאיר. ברם, כל התבונה הניכרת בהשגים אלה ומצדדים על אודותיהם עוד נשמע, עודנה רחוקה מהשתלטות ונצחון. להפך, שאימות נודיות עוד שולטות ומוסיפות להשתלט במשנות. בהן ביחוד המגמות השרגיקומיות למכסימום של אור ולחקוי אור היום במאור המלאכותי. במקום לתת לעין העמוסה-כל-כך יומם את הנפש האפשרי בערב, מאריכים אנא את המאמץ האכזרי. אמנם יש מקומות שבהם חקוי אור השמש דרוש, כמו למשל במוזיאונים הנפתחים עי"ז לקהל הרחב בשעות הא אלא אלא אלא הערב. אבל במשנה אור השמש משתמשים גם במקומות בהם הוא רק מזיק, כמו בדירה הפרטית סתם, וכרחובות ובחלונות ראוה. עצם כמות המאור המופעל בדרכים כאלה איננה לפי כשר הקליטה הטבעי של מכשיקי ראיתנו. הלא המכסימום של בהירות אינו זהה כלל עם האופטימום של ראות. כישוע מביאה הבהירות רק עד מדרגה מסוימת שפור ראה. מעל אותה המעלה מתחילה הבהירות לשמש את העצמים, ותוספת הבהרה טופה בסינוור. ה הנזק הנגרם בחלק כה רב מכל החיים ע"י המאמץ המלתי-טבעי לבריאות העם ולשלום-הפרט אינו ניכר מיד, אבל הוא ברור כשמש. על הקפו ועמקו נדון נכונה, אם נבין את השתלבותו עם התקפות אקוסטיות ואחרות אשר חסולן או צמצומן תלוי גם-כן בנו, מלבד כל מאמצי עצמינו שאין בידנו להמנע מהם ושעלינו לעמוד בהם. ההגיון נותן שבמידה בה נצמצם את המאמצים המיותרים - נגדיל את סכווי עמידתנו במאמצים ההכרחיים. ק"מ בשאלת סכווי חיסול המאמצים המיותרים אל נשלה את עצמנו. נביט לקשיים בעינים ונבין, שמאמצים אלה מיותרים רק מבחינה רציונאלית, ומבחינה

לא נמצא...
בא... או...

פסיכולוגית או אולי פסיכופתולוגית אינם כל כך מיותרים, ואולי יש להם שרשים עמוקים. כי לנוכח המכות בהן מכים איש את רעהו ואיש איש את עצמו, קשה להתעלם מן הדאגה הרצינית, שאנחנו חיים באווירה של סדיזם או ביתר דיוק של סדו-מזוכיזם. הגובלת המשכילים ופשוטי העם על ההתקפות האופשיות והאקוסטיות בראות בכל צעד וצעד ירמס שאין התנגדות ואין התבצרות. אדרבא, ההתקפה השזורה היא רצויה, מזמינים אותה, קשה להם לחיות בלעדיה. בזה ניתן אשור מלא לחשד, שהפרעות נפשיות הביאו לידי השאיפות למכסימום של גרויים בכלל ושל גרויים אופשיים בפרט ושגם אותן השאיפות מצדן מפריעות לשווי-המשקל הנפשי ומהוות אחד המקורות הנסתרים-אך-עשירים לדיסהרמוניה שבמצויאותנו. כשנביא בחשבון שהגרויים המלאכותיים הם ההמשך של הקלחת האופשית הנשפכת עלינו יומם, נראה ביתר ברור את הסכנה: בלאי בלתי רגיל של עצבים, של מרכזי מח, של כח קאדם. כדי להלחם בהצלחה נגד הסכנה הגדולה הזאת, נוכל, לדעתי, להפעיל שני מיני אמצעים: מדעיים ומעשיים. לשם הפעולה המדעית הנני מפאכד להציע הקמת ועדה צבורית שבה צריכים להיות מיוצגים גם משרדי הממשלה הנוגעים בדבר, כמו משרד הבריאות. אחת ממפעלי הועדה יהיה עודד מחקרים נאורו-היגייניים ואופתלמו-היגייניים, שיתנו לנו תמונה ברורה על הכלאי של עצבינו וביחוד של מכשירי ראייתנו אגב השוואה עם המצב ~~אצל~~ בארצות אחרות. הועדה תסיק מסקנותיה ותכין חכנית להבראה, אולי בדרך הצעה לחדושים בחוק.

אולם עוד יותר ממחקר וברור תיאורשי נחוץ לנו מפנה מעשי בארכיטקטורה, חסול אמיץ של הבניה הצפונית בארצנו. לחלק מן הקהל עוד זכורות הרצאות בהן הצבעתי על הנזק הנערם לארצנו ע"י הארכיטקטורה הצפונית, היא הארכיטקטורה שהצפון יצר לו במלחמתו נגד המאור הקלוש, הארכיטקטורה המהווה את המסקנה שהצפון מסיק מעניו במאור שבעי. והראתי את הדרכים בהן שואפת הארכיטקטורה של ארצות הדרום לצמצום העדף ההרסני של מאורו, בשלוב עם שאיפותיה לצמצום החם. לשם סיכום אזכיר קדם-כל את הגדלת השטח החיצוני או הכפלתו. זה הוא פכסיס תרמי ואופשי גם יחד, וכאן מענין אותנו הגורם האופשי בלבד. אפשר להבחין בין הכפלה בצורות גדולות ובין הכפלה בצורות קטנות; הראשונה יכולה להיעשות ע"י מערכות בליטות ושקעים, הנותנות בכל שעות היום צללים המיטיבים לעין ע"י הפחתה רבה של השטחים החיצוניים את קרינת השמש. שפור זה פרושו ראייה מושבת ועוד היתרון האסתטי של יתר בלאסטיות. ייצעני קרוב לזה ומבחינות שונות עדיף ממנו הוא זה של עזרות-עמודים העוטפות את כל גוף הבניין או חלק ממנו בצל. הכפלה בצורות קטנות בעתה ע"י אורבמנטיקה בעלת בלאסטיות מיוחדת, והיצידיות הסיקריות מסוג זה נמצאות בארכיטקטורה העתיקה של הודו, משיקו, פרץ-ישראל וסביבתה. מסביב ליוגמה הנוצרת נוצרת רשת צללי עסק. השפעה האופשית והאסתטית דומה לזו של ההכפלה

ס' אהרן...
הוא מח' או גרויים...
אולי אסחורה ונמצא מאמין.
ענין דפס זה...
ארכיטקטורה...
השפעה האופשית והאסתטית דומה לזו של ההכפלה

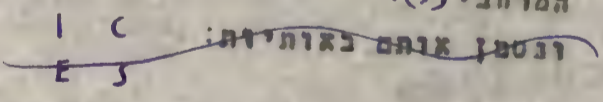
בצורות גדולות, והיא לא פחות אינטנסיבית. עוד יותר גדולה התחשבות הדרום בעצמת המאור במדות החלונות. יתר על כן, לא יאומן, באיזה מינימום של אור בפנים מסתפק הארכיטקטורה המצרית ^אאזאפילו היונית. את המינימום הקיצוני הזה לא אזכיר, כמובן, בטעם של המלצה. הוא רחוק מן הנחוץ לנו כמו הנהוג אצלנו כיום.

אולם היום לא אשים את הדגש על היחסים שבין המאור ובין הצורה, אלא על אלה שבינו ובין הצבע ^{3/4}אמנם תופס הצבע מקום רב יותר בדרום, אבל אין הוא מנופול שלו. אדרבא, גם הצפון נבנה ממנו הן בלבוש והן בפנים הבית, במקצת גם בחיצוניותו. אבל מה וטם מביאים לידי הצבע כחות מניעים שונים. הצפון באורו הקלוש צריך את הצבע לשפור הראות ולהחיות ומראותיו. גם הדרום צריך אותו לשפור הראות, אבל כמובן הפוך. כי את האור הלבן בעצמתו הוא מפחית ^אמסנן ^אמאפשר לעין את קליטתו. ^{3/1}

באפי הצבעוני של הארכיטקטורה הדרומית לאסכולותיה כבר שפלתי במקום אחר, ולא אחזור עוד על תאור ואנליזה. ^אמאזא מכיון שאין לנו בספרות העתיקה מסמכים מספיקים לנמוק פרטי הפוליכרומיה הארכיטקטונית, נסער שפרטי הצביעה נקבעו ע"י אינטנסיביות אופטיים-אסתטיים וע"י משמעות סמליות מסוימות, וכנראה לא ^אמאזא בשיטות מנובשות, לא בארם-נהריים העתיקה ולא ביון הקלסית. רק בתנאים החברתיים והפסיכולוגיים של ימינו ספק אם ארכיטקטורה צבעונית חדשה, כזאת שארצנו צריכה, תוכל להתבסס על גישה אינטנסיבית או אינטואיטיבית או על הטעם האישי בלבד. הנסיונות שבוצעו אצלנו בזמן האחרון אינם עשויים לעודד תקווה כזאת ואין אני משתוקק להיות אחראי להם. הארכיטקטים ^אמדהו בעיקר ^אצוננים ורודים על בתים שלמים ועל חלקים בלי כל אבחנה או אלה שקשטו בנינים בכתמים ^אמאזא מלבניים או אחרים בגוונים שרירותיים מוכיחים יפה, שאינטנסיביות ^אמדהו אינם מביאים לפי ^אמדהו החלטה. גם עדיין לא עמדו כראוי על כך, שארכיטקטורה אינה ציור. כשם שצורתיה של כל ארכיטקטורה ארכיטקטונית מושתתות על חוקים מסוימים, כן יהיה גם הצבע לגורם חיוני בארכיטקטורה רק בתנאים מסוימים, על פי הגיון מסוים. ^{3/2} בין ההלבנה המקלקלת את הנוף ^אהעיר והעינים והעצבים ובין הצבע המקלקל את הצורה ואת הטעם ואת מצב הרוח יש עוד משהו. כדי להגיע אל זה או אל יסודות של שיטה, נברר נא קצת מושגים על צבע. ^{3/2}

^{3/3} נבחין בין ארבעה סוגי צבע או ביתר דיוק בין ארבע תכונות של צבע:

- האימפטיבי, (1)
- הקומפוזיטורי, (C)
- האכספורטיבי, (E)
- המרחבי, (S)

א. הצבע האימפטיבי מחקה תכונות אופטיות של העצמים. לאותו מצא מי שחזר באמצעות חמרים מסוימים על מראות עצמים שעניו קלטו. הצבע האימפטיבי הוא לפי אפן השמוש בו הלוקלי או התחומי. כדוגמת ^אהעצמים שהוא מחקה (או כדוגמת פרושם הפשוט ביותר מופיע ^אהצבע הזה בתחומים מסוימים או במסגרות של קוים נראים או בלתי נראים, קיימים או אפשריים. הסוג הזה אמנם אינני לאמנות הציור הפרימיטיבית, אבל יש התפתחות בתוכו, ושלוחותיו עלו עד מיטב הציירים. חושבני, שלשיאו ^אהגיע בארצות השפלה, אצל *Pieter Brueghel*, מגדולי אמנות אירופה במאה השש-עשרה.

ב. כשרוצים לחולל רשמים מסוימים וכשמביאים לשם זה צבעים \times בדרך עריכה ביחס הדדי של נגודים או של התאמה והשלמה, משתמשים בצבע בתפקיד קומפוזיטורי. כשבוחרים בצבעים בכונה כזאת, יכולים אך אינם מוכרחים לקבוע אותם ואת היחס שביניהם בהתאם למציאות. \times כן אפשר להשתמש בצבעים מסוג זה הגדרת דמויות מסוימות או בתפקיד פחות או יותר עצמאי. סוג זה קובע \times בכל אמנות \times דקורטיבית או פאורית; אבל גם באמנות הציור של רוב האסכולאות. צבע מסודר או מורכב בכונה קומפוזיטורית יכול להיות תחומי, אך הוא גם יכול להיות בלתי תחומי או לא תחום, נע, מרחף, זורם, כולל. להגדרת האפשרות האחרונה הזאת נצטט את היומן של

Delacroix : "כשנתבונן בסביבתנו, בין שהיא נוף ובין שהיא פנים-בית, נעמוד על כצין קשר בין העצמים, הנוצר ע"י האוירה העוטפת ועל כל מיני רפלקסים והמצרף כל פרט אל כעין הדמוניה כללית. על הקסם הזה אין הציור יכול לותר. אך לא כל הציירים היו גותנים את דעתם אל ההופעה הזאת, אף לא כל הגדולים. כובם כנראה אפילו לא היו מבחינים בכך, שההרמוניה הזאת, המעניקה ליצירה ציורית אחדות אשר קוים בלבד לא ישיגו גם בעריכה מחוכמת, קיימת בטבע." הנישה הקולוריסטית הזאת הגיעה לשיאה באימפרסיוניזם. ואת הלכתו ומעשהו של האימפרסיוניזם פיתח במידה קיצונית-עד-כדי-בישול כיוון המיוצג ע"י *Seurat* ו-*Signac*, ה- *Pointillisme*, המצמיד כתמים קומפלמנטריים כדי שיתאחדו ע"י תהליך השלמה בעינו של המסתכל. האסכולה הזאת לא הכתה שרשים.

ג. השלישי הוא הצבע האכספרטיבי, המביע רגשות ומחולל \times רגשות במסתכל. התגובות הפסיכולוגיות על צבעים מכיר כל אחד ואנחנו מתנסים באלה בלי הרף. אין צורך לעמוד על עובדות כמו האדום המרגש או התכול המרגיע. רק הסיבות להשפעות כאלה עדיין אינן ברורות די צרכן, ועוד הויכוח טובב את שאלת חלקם של גורמים אסוציאטיביים וגורמים אלמנטריים. עובדה היא, שהאדום מזכיר לנו אש או דם, לרוב אולי בדרך תת-הכרתית בלבד, וכן מושפעת תגובתנו על תכלת מצבע השמים. השאלה היא רק, אם יש בתגובתנו גם גורם ראשוני, זאת אומרת היינו מציבים ככה על כל עולם הצורות והצבעים גם בלי הגורם האסוציאטיבי. קשה לסער שאותו גורם ראשוני לא יהיה קיים. יותר ודאי ייעשה כשנביא בחשבון את \times תגובות בעלי-החיים על גונים שונים ואת הקלות-המתקרבת-לדיוק שבה אנחנו יכולים להשפיע ע"י צבעים בתלבושת וב *interieur*. משני המקורות גם יחד נבעה, כנראה, ההבעה \times ע"י הצבע, הפיכתו למערכת בשוים שכמותה כשפה, אפשרות האדם להביע באמצעותו את פחדיו, את משאלותיו, מועקה ועליזות ושאר מצבי נפשו.

ד. להבנת הצבע המרחבי ניוזכר בנסווי פשוט. שני שטחים באותו גדל ובאותה צורה צמודים זה לזה במישור \times אחד, ז"א באותו מרחק מן המסתכל. אם יהיו להם שני צבעים שונים, ייראה אחד יותר קרוב, אחד יותר רחוק. כתום, למשל, הוא צבע "קרוב" כזה, תכול הוא "רחוק". נסתכל בקובייה שאחד משפת המרובעים שלה צבוע בכתום ושאר חמשת המרובעים הם תכולים. במלוא הפלאסטיות והמרחביות נראה את הקובייה, אם המרובע הכתום יהיה קרוב אלינו. המראה הזה גם יעורר בנו הרגשה נעימה. ואם בקובייה אחרת, צבועה במובן הפוך, יביט אלינו מרובע תכול ואת השטחים הכתומים נראה יותר רחוקים ובקצור פרספקטיבי, ייראה התכול כמו חור. הסתירה שבין הצבע ובין הצורה

הפלאסטית התן בנו הרגשה בלתי נוחה. ועתה נביט פנימה לתוך קובייה חלולה שקירה
 הקדמי חסר. אם הקיר האחורי יהיה תכול, תהיה התאמה בין צבע למרחב, והרגשתנו
 שובה, ואם נהפוך את היוצרות וארבעת הקירות הקרובים יותר יהיו תכולים והאחורי
 כתום, יכחישו טוב צורה וצבע זה את זה, והרגשתנו תיעשה בלתי נעימה. (הגדרת
 ההרגשות האלה אמנם מכוונת רק לדוגמתינו הפשוטות. השלילה ההדדית של צורה וצבע
 יכולה לפעמים בתנאי עריכות עשירות ^{התח} עם פרי אסתטי ^{מיוחד} (הדגמה האלמנטרית הזאת
 תספיק לעת-עתה לציון האפשרויות לצבע מרחבי. הצבע האימיטטיבי והאכספרטיבי
 מקומם בעיקר בציר, ^(מ) הקומפוזיטורי והמרחבי מקומם בעיקר בארכיטקטורה. ^{(8) (ar)} אני משמיש
 כאן פיסול ומלאכת מחשבת, כדי לא לסבך את העיניים. צבע $\text{אָלֶגְרָא} + \text{אָלֶגְרָא}$
 $\text{אָלֶגְרָא} \text{ אָלֶגְרָא} \text{ אָלֶגְרָא}$ קומפוזיטורי - פרושו, כמובן, צבע בתפקיד קומפוזיטורי,
 צבע אימיטטיבי הוא צבע בתפקיד אימיטטיבי ועוד. ז"א שאותו צבע יימנה לפי תפקידו
 על סוג זה או זה.) כל הציירים הברוכים באינסטינקטים אָלֶגְרָא בשוחים או
 ציירים-הוגים כמו שיציאנו או סיואן היו משתמשים בצבעים גם בהתאם לתפקידיהם
 המרחביים. הגורם המחבר את הצבע האימיטטיבי ואת הקומפוזיטורי הוא האופטי ^(מ)
 לפי תכונותיהם האופטיות בוחרים בהם. ואילו הצד השווה לצבע האכספרטיבי והמרחבי
 הוא הגורם הפסיכולוגי, ^(מ) הנקבע ע"י התגובות שהם מחוללים. השמוש בצבע אימיטטיבי,
 קומפוזיטורי ואכספרטיבי מופיע על מדרגות פרימיטיביות וגם על מפותחות. ^(נד) האלמנטים
 לשיטת צבע פונקציונלי ^(פ) הם הצבע המרחבי, הקומפוזיטורי והאכספרטיבי. בציר, כמובן,
 אין גבול לאכספרטיביות ואין גבול לקומפוזיציה הצבעונית. אינסופיות, להלכה לפחות,
^{הקומפוזיציה האפשרית} גם בציר ^{הקומפוזיציה} של צורה וצבע. הצבע יכול ללוות את הצורה
 בצניעות, כמו במיניאטורות הפרסיות או בקוואטרונצ'ו הטוסקאני, או הוא יכול
 להשתלט עד כדי שלילת הצורה וביטולה היחס, כמו באימפרסיוניזם של *Monet*. בצבע
 הארכיטקטוני קובעת, כאמור, הפונקציונאליות, ועיקרה במרחביות, וזכות קיום מוגבלת
 תינתן גם לגורם הקומפוזיטורי והאכספרטיבי. ברי, שגוון אחד לא יספק את הדרישות
 האלה. לפי מהותו אינו יכול להיות פונקציונאלי, כשם שגוון מוטיקלי אחד יכול גם
 בדביו לתת ריחמוט בלבד, וזה עדיין איננו מנגינה ועל אחת כמה וכמה אינו
 פוליפוניה. כונתנו לפי-כך לגוונים אחדים על בנין אחד. בשלב הראשון של שפול
 בשאלה אמנם עדיין לא אביא אָלֶגְרָא המלצות ממטיות על אודות צבעים מסוימים אבל דומני,
 שהמציע חייב להראות לפחות את ראשית הדרך להגשמת העקרונות המוצעים:
 נקודת המוצא בחפושנו אחרי הגוונים הנכונים צריכה להיות שאלת מצב בבנין
 בסביבתו. קדם נבחין בין תנאי בית בווד ובין אלה של בית בתוך ישוב. היסוד השני
 הוא, שתנאים עירוניים ותנאים כפריים שונים בדרישותיהם הקולוריסטיות, בין השאר
 צעקב צבעי הרקע. כן גבדיל בין מקום נמוך למקום רם, ^אבין בנינים המשולבים היטב
 בסביבתם ובין בנינים המתבלטים ומתרוממים מעליה. אולם ככה נבחין גם בנוגע לבנין
^{בנין} בעל שתיים או יותר קומות. בין החלקים התחתיים ובין העליונים אָלֶגְרָא מצד אחד
 נבטא את השוני בין חלקים בולטים ויוצאים לבין חלקים נסוגים פנימה. אבחנה אחרת
 היא זאת בין שטחים גדולים ובין קטנים, והכונה לגודל היחסי, כמובן. כאמור,
 המלצות חיוביות עדיין לא אתן, אבל להמלצות שליליות או לאזהרות כבר בא מועד.

הראשון בצבעים האסורים הוא השחור, אם בכלל אפשר לקרוא לו בשם צבע. לחלוטין הוא מבטל את הפלאסטיות של כל הצבעים, ואף מרחביות אין בו. הוא מדכא את הרוח, ולא לחינם הוא מסמל אצל עמים רבים את המות, כשם שבסין מסמל אותו הלבן וזה שם אות האבל. בכל אדום אינטנסיבי אפשר להשתמש בארכיטקטורה רק בזהירות יתרה, כי בו הסכנה של אנטפרסיביות ~~אף~~ חד-צדדית, מופרזת או זולה; על שטחים קטנים תפחת א ~~אף~~ הסכנה הזאת. משגה מדאיב הוא השמוש בורוד, ביחוד כשהוא גוון העיקרי או אפילו היחיד. בנקל אפשר להיזקק, שהוא במאט מהר מאד. צריך רק במשך זמן-לא-רוב להביט בלי הרף אל שטח ורוד, כדי לחוש תחושה כזאת כאילו הגיבו עצבי הקיבה במישרין. יותר שווט למצוא את המתאים בפנים, כי המפנה המהפכני היחיד הנחוץ כאן הוא עצם העיקרון של ~~הצבעוני~~ ^{הצבעוני} ~~הצבעוני~~ ^{הצבעוני}. כי האבחנה הפונקציונאלית בין כתת-בית-ספר ובין מסעדה ובין משור ועוד - קלה-יותר בזכות שפע הדוגמות הקיימות. לכן אדלפ על הענינים האלה. בחוץ ובפנים נדרוש מן הצבעונות הארכיטקטוניות, שהצבעונות להוריד עצבנות ומתח ומדעקה שבהיינו ושהיא תוסיף לנו שלווה ורעננות. פוליכרומיה - אל יהיה פרושה צעקנות, אלא הרמוניה.

לפני-כן כבר נועתי בשאלות פסיכולוגיות, והרשתי לי לפחות לאעמיד, עוד אחת, אף על פי שפתור לא אפתור אותה הענין. מדוע ~~אף~~ בעצם הדברים כל כך חדשים אצלנו, מאין הזרות הזאת שבינינו ובין הצבע? המסתתר כאן, מלבד הסיבות הצלולות שהזכרנו, גם איזה תסביך, האם זאת כעין בריחה? עובדה היא, שבחיי עמים ויחידים אין היחס לצבע תמיד שוה. במלים אחרות - על ההבדלים הגאוגרפיים והאתניים ביחס לצבע נוסף עוד גורם היסטורי. בצירוף הצרפתי של תקומתנו, למשל, בא אחרי הקולוריות העשיר יתר-על-המידה אשר באימפרסיוניזם - קפוח הצבע והורדתו-בדרגה בקוביזם, המתמכר לאנליזה חד-צדדית של הצורה. בדוגמה מאלפת אפשר לפגוש במזרח הרחוק. בסך-הכל פפתח בסין ^{ניכר} ~~הצבע~~ ^{הצבע} קולוריסטי בארכיטקטורה ובכלל האמנויות. רק בתקופה שבין 1127 ובין 1279 מופיע ציור המצטמצם בכל עד כדי רמיזה ומותר גם על צבע ועובר לשחור-לבן. גם הקו החי (שבו גדול כוחה של האמנות הסינית) כמעט שנעלם וכמקומו נשאר הכתם. המונוכרום הזה מסמן מפנה עמוק במנטליות של אותו העם הגדול. ~~אף~~ ~~אף~~ ~~אף~~ ~~אף~~ ~~אף~~ ~~אף~~ המפנה בא עם נשיות על שלילת החיים והנזרות ^(שאי) הפילוסופיה הבודהיסטית. ~~אף~~ ^{אף} ^{אף} ^{אף} ^{אף} ^{אף} ^{אף} המאורעות הפוליטיים שקדמו לא נשואם היום, אבל על הדעה עולים החיים המונוכרומיים של היהדות החרדית, הלבוש הדומה כל כך לזה של מסדרי נזירים נוצריים שראשיתם בימי-הביניים.

צבע שמעוותו חיים או יחס חיובי לחיים. כשם שהצבע הוא פרי ובטוי של יחס כזה, כן משפיע גם הוא על אותו היחס ומפתח מצדו יחס חיובי לחיים. ברור, לא נוחה לבונים כל הפרובלמטיקה של הצבע, לפי שעה לפחות. יותר נוח למרוח סיד לבן ^{אף} ~~הצבע~~ ^{הצבע} ונעדר ~~הצבע~~ ^{הצבע} אבל ארגומנט אחד יש בפיהם בכל-זאת, הוא הנמוק התרמי הידוע, לאמור, שהלבן מחזיר יותר טוב את החום. אע"פ שיש חלק נכבד בהכנסת החום גם לגב, שאותו אפשר להשאיר כמו שהוא, ואע"פ שהתגובות התרמיות של הצבעים עדיין לא נבדקו כראוי, לא אחדש את הוכחה עם אותו הארגומנט היחיד, אלא אכנע.

יהי כן, נביא, שבאיזה אחוז יוריד הלבן את הטמפרטורה באמת. האם תועלת כזאת
שקולה כנגד כל הנזק שהלבן גורם? [בראה לבסוף עוד מכשולים ממשניים מאד
המונעים לעת-עתה בעד הנהגת ארכיטקטורה צבעונית. קשה לדרוש פתאום מן הארכיטקט
שיתעמק בתורת הצבעים ובחוקים אופטיים ופסיכולוגיים, ושיבצע בעצמו נסויים.
לשם כל אלה נחוצה לדעתי תחנת מחקר בטכניון, שאחרי זמן-מה תוכל לתת המלצות
מסוימות והדרכה מעשית. מתפקידי אותו המכון יהיו גם פתרונות טכניים. צריך למצוא
צבעים בלתי דוהים שלא יביאו בעיות כספיות קשות. ~~אלא~~ לפי הנסיון צריך ~~אל~~ תכנון
הצבעים להביא בחשבון את הסנויים שהבצוע יביא למרות הכל. פניתי אל אחד
מבתי-החרושת המייצרים צבעים והתשובה עדיין איננה מניחה את הדעת. אני סבור,
שהמטרה מצדיקה מאמצים עקביים ומקיפים בהשתתפות הצבור. כמה אולי נגיע לידי
יהם הרמוני לסוג אחד של תנאי א' חיינו. אם נבין את הארץ, לא תאכל היא אותנו,
אלא נדע, כי באנו אל ארץ הכרמל לאכול פריה וטובה כדברי ידמיהו הנביא.